

УДК 378.147:101.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.4>**М. В. Галіченко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4803-9102>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи

Херсонського державного університету

І. Є. ПоліщукORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8303-0373>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи

Херсонського державного університету

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕНЬ МИНУЛОГО ТА СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми. Європейська філософія з часів середньовіччя була важливою складовою університетського освітнього процесу. Зміст цієї дисципліни, звісно, знаходився в суттєвій залежності від різноманітних соціокультурних умов. В історично складних умовах великий вплив на філософію як теорію та навчальну дисципліну чинила ідеологія, позбавляючи її суто філософського змісту, орієнтуючи студентство не на унікальне неповторне бачення світу, не на вільний діалог з мислителями, а на безособистісне, «правильне» тлумачення як природних, соціальних явищ і процесів, так і духовних здобутків людства. Впровадження настанов на уніфіковане мислення мало на меті також його втілення в життєвих сферах, культивуючи якщо й активність, то переважно «стадного» зразку. Таку ситуацію ми мали і за часів панування радянської влади на теренах нашої країни. Оголошення філософії наукою раціонального класичного зразку, вельми сумнівне сприйняття (або навіть несприйняття) філософських вчень немарксистського, зокрема ірраціоналістичного, спрямування негативно впливало на свідомість студентів. Зміст підручників з філософії у цілому зводився до чітких «рамкових» визначень (пригадаємо, наприклад, ленінське визначення матерії), які підлягали зазубрюванню та не мали ніякої практичної спрямованості – ні діяльній, ні комунікативній. До самої ж науки в освітньому процесі було сформовано вульгаризоване ставлення, запозичене з деяких новоевропейських, зокрема й марксистських джерел. Найбільш небезпечним наслідком стало розуміння істини майже виключно в її абсолютних вимірах, слабке сприйняття нескінченності наукового процесу, що являє собою «океан» невідомого, що постійно збільшується; надання смислового акценту в науковому пізнанні об'єкту дослідження, а не самому суб'єкту, його активному інтелектуальному розвитку. Цей розвиток є самоцінним, як і інші прояви життєвого процесу людини.

Ми розуміємо, що студенти філософських факультетів насамперед мають оволодіти великим та глибоким змістом філософських вчень минулого й сьогодення. Однак слід зауважити, що і для них філософія – це запитування, багатовимірний розгляд питань, що запропоновані мислителями. Однак для нефілософських напрямів освіти строгий академізм курсу філософії, зазвичай, не сприяє культивуванню інтересу до даної дисципліни. Студентам цілком вистачає теоретичної ґрунтовності своїх спеціалізованих дисциплін, які ставлять часто-густо переконливі крапки над «і». Задача викладачів філософії – навчити студентів досить впевнено почуватися в поліваріантному просторі сучасної постнекласичної науки, де гіпотези мають явну перевагу над виваженими теоріями, де критерій істини має й конвенційне тлумачення. Таким чином, сутність проблеми, що стосується курсів філософії, полягає насамперед в необхідності перегляду навчальних програм цієї освітньої компоненти, зміст яких має бути суттєво переорієнтований на мисленнєву складову, на певне вільнодумство, яке неодмінно буде ставати передумовою свободи особистості як підґрунтя всіх дій, вчинків, комунікацій. Розуміння свободи як усвідомленої необхідності в традиціях Й. Фіхте та К. Маркса є важливим, але недостатнім. Знання цього, суто розумове сприйняття є тільки передумовою формування власної індивідуальності, що має розкриватися унікальним неповторним способом. А цього потрібна культивування того, що ми називаємо душею, яка чуттєво та інтуїтивно осягає внутрішній та зовнішній світ людини. Тому недостатньо називати філософію власно наукою, пам'ятаючи, що її вчення та ідеї ірраціонального спрямування мають, можливо, більше значення для самотворення людиною самої себе. На думку М. К. Мамардашвілі, вивчення філософії здатне «відновлювати висхідний життєвий смисл філософствування, який зовсім зник у відомі часи з системи університетської, академічної передачі

знань і був підмінений, так би мовити, самокрученням термінологічної машини, яка, безумовно, має існувати» [2, с. 13]. Саме в практичній спрямованості філософських навчальних курсів ми вбачаємо їх істинне призначення.

Мета статті: проаналізувати сучасні підходи до змісту філософії як освітньої компоненти.

Виклад основного матеріалу. У цій статті ми намагаємося розвинути власні пропозиції висловленні у попередніх роботах [7; 8; 9]. На сьогодні вже видані спеціалізовані підручники та посібники з практичної філософії, зміст яких занурює студентів насамперед у царину етики. Однак все більше актуалізується думка, що крім етики практичний аспект мають й інші філософські галузі – політична філософія, філософія екології, економіки, права, науки, естетика. Над питаннями практично орієнтованої філософії працюють як зарубіжні, так і вітчизняні автори, зокрема: В. Гьосле, І. Добронравова, В. Малахов, Ю. Тринкс, М. Фюрст, В. Шинкарук та ін. [3-6; 11-13]. Загальним висновком у працях всіх перерахованих авторів є те, що практично налаштована філософія завжди спрямовує людину до свободи – внутрішньої, чуттєвої та мисленнєвої, та зовнішньої в її різнобічних життєвих реалізаціях. Також є сенс пригадати думку В. Шинкарука: «Діапазон реальної свободи в практичній дії визначається пізнанням. Свобода не тільки пізнання необхідності, а й відкриття можливостей і засобів підпорядкування останньої життєвим цілям людини» [13, с. 164]. Доречно звернутися і до думок А. Швейцера, який виступав проти філософського догматизму та зауважував, що філософія втрачала зв'язок із питаннями, які має людина, коли зіштовхується з життєвими ситуаціями. Тому «цінність будь-якої філософії в остаточному підсумку вимірюється її здатністю перетворитися на живу популярну філософію» [12, с. 611].

Наведені міркування спонукають нас розглянути деякі теоретичні та навчальні праці, в яких питання свободи, практичного спрямування філософії займають важливе місце. В якості вельми показового джерела, в якому акцентоване суспільне значення філософії, слід назвати «Історію західної філософії» Б. Рассела, яка не є власно підручником, але дуже корисна для навчання. Автор зазначає, що існує багато праць з історії філософії і не ставить за мету додати ще одну. Б. Рассел не цінує високо історико-філософські праці, які є описовими і тому «не доносять до читача нічого вартісного» [10, с. 3-4]. Він пропонує розуміти філософію не суто з точки зору глибини запропонованих міркувань, змістовних теоретичних побудов, а оцінювати насамперед можливості її впливу на суспільне й політичне життя. Автор не приймає традиційну логічну послідовність

у викладі всіх великих історико-філософських вчень. Але якщо ми звернемося до вітчизняних джерел, то побачимо в працях з історії філософії чимале нагромадження теорій усіх часів і народів, серед яких є і вельми спекулятивні, що не мають явних проєкцій на реальний життєвий світ суспільства та людини. Однак хронологічний виклад майже всіх солідних філософських вчень зазвичай не викликає у сучасного студентства великого захоплення, суто пізнавальний інтерес до них мають хіба що історики за фахом. З цієї точки зору зрозуміло, чому Б. Рассел, високо оцінюючи в теоретичному плані філософську творчість Б. Спінози, присвячує їй в своїй книзі менше уваги ніж вченню Дж. Локка, ідеї якого мають більш практичне, зокрема етичне, спрямування.

Звернемося далі до іншої праці – підручника з філософії австрійських авторів Марії Фюрст та Юргена Тринкса, які мають великий досвід викладання філософії в гімназії [11]. Вражає теза, що надана в анотації до цієї книги щодо легкого невимушеного і радісного способу викладу дуже складного матеріалу. Як це контрастує з орієнтацією вітчизняних підручників на філософію як предмет з громіздкими теоретичними конструкціями, для розуміння яких потрібна дуже солідна попередня наукова підготовка студентів та їх неймовірні зусилля, щоб дістатися достатнього рівня розуміння ідей і теорій! Ознайомлення з текстом підручника дозволяє засвідчити, що він має незвичайну будову, в ньому відсутня «залізна» логіка, до якої ми, викладачі філософії, привчалися з часів свого студентства. Змістовне різнобарв'я, сміливе висловлення авторських позицій, навіть дещо епатажних, в коментарях до філософських творів, звісно, дивує та захоплює. Автори не побоюються наводити великі за обсягом фрагменти філософських творів, доводячи учням, що підручник з філософії не може бути виключно суб'єктивним коментарем до першоджерел. Саме цим австрійський підручник суттєво відрізняється від вітчизняної навчальної літератури, яка поділяє теоретичний матеріал на методично обґрунтовані коментарі філософських думок у підручнику/посібнику та хрестоматійне викладення фрагментів першоджерел. Наш викладацький досвід свідчить, що використання підручника як базового матеріалу та відсилання студента під час підготовки до занять і екзамену до першоджерел в їх хрестоматійному викладі часто-густо не досягає мети філософського навчання: до самих першоджерел більшість студентів з різних причин, суб'єктивних та об'єктивних, не долучається. «Сухий» коментар авторів підручників студент зазвичай сприймає як нудний, незрозуміло для чого потрібний зміст філософії. Натомість австрійські автори привчають своїх учнів до того, що думки видатних мислителів можуть

захоплювати, або навіть обурювати, але не залишати читача байдужим. М. Фюрст та Ю. Тринкс присвячують один із розділів підручника власно практичній філософії. Незважаючи на те, що сучасна освічена європейська людина достатньо критично ставиться до марксової філософської теорії, яка не позбавлена спекулятивності (проти якої начебто й сама спрямована), автори знаходять «зерно істини» в розумінні Марксом праці як «акту самостворення» людини, в твердженні, що людина лише через працю сягає свого властивого призначення [11, с. 243]. Особливу увагу автори приділяють прагматизму, підкреслюючи, що його представники при всіх відмінностях їх ідей прагнули поєднати теорію та практику [11, с. 249]. Пригадаємо, що в багатьох вітчизняних навчальних підручниках піддається більшій або меншій критиці позитивістське розуміння істини. Але австрійські автори дещо інакше ставляться до тези, згідно якій істина є тим, що має практичні наслідки. Вони наводять думку В. Джеймса: «Володіння істиною... у жодному разі не самоціль, а засіб задоволення певної життєвої потреби» [11, с. 249], істина «є нічим іншим, ніж шляхом, який веде нас від одного досвіду до інших, – таких, досягнення яких варте зусиль. Первинно з погляду здорового глузду істина означає ніщо інше, як цю функцію керування, яке вартує зусиль» [11, с. 251]. Автори також наводять міркування С. К'еркегора щодо критики філософії, яка через мислення забуває про існування. С. К'еркегор не визнає філософа, який «по-філістерському переймається лише тим, який університет пропонує найкраще місце для життя» [11, с. 253]. Вельми важливим для австрійських авторів підручника є висловлювання С. К'еркегора: «існування означає здійснення життя людини як єдності мислення, воління, відчуження і, передусім, дії. Тому існування – це продукування – себе – самого – у – своєму бутті, постійне ставлення до самого себе, до світу, до Бога» [11, с. 253]. Саме така єдність самостворення себе як духовної істоти та різнобічні життєві самореалізації будуть ознакою досягнення певного рівня свободи, яка являє собою усвідомлений чи інтуїтивно підтриманий вибір найбільш оптимальних дій та вчинків. Проблеми свободи автори присвячують і свої міркування щодо філософських поглядів Ж.-П. Сартра. Найбільш актуальною вони вважають позицію філософа щодо критики теорії свободи, «яка не пояснює, що таке відчуження, якою мірою свободою можна маніпулювати, перекручувати її та спрямовувати проти себе самої» [11, с. 270]. За Ж.-П. Сартром, дійсність є тільки у вчинку, тобто практична спрямованість людини – це найголовніше чому має підкорятися розум. Навіть у вельми песимістичних екзистенційних поглядах австрійські автори вбачають важливі життєві сенси, що

дозволяють людині відчувати «смак свободи». Вони торкаються і філософії К. Ясперса, в якій смерть розглядається як гранична ситуація, що допомагає виживати та навіть, на наш погляд, «жити щоб жити».

Звернемося далі до іншого цікавого джерела – книги Тома Батлер-Боудона «50 видатних творів. Філософія» [1]. Ми приєднуємося до відгуків викладачів сучасних американських університетів, які вважають книгу і приємною для читання, і повчальною [1, с. 3]. Автор пропонує читачеві фрагменти праць та виокремлені з них найбільш сутнісні думки як видатних філософів минулого, так і сучасних мислителів, зокрема Г. Арендт, Симони де Бовуар, Н. Холмського, С. Гарріса, Д. Канемана, Дж. Ролза, П. Сінгера, Н. Н. Талеба та інших. Мисленнева свобода Т. Батлер-Боудона відчувається в тому, що він не дотримується хронологічного порядку в розгляді філософських концепцій. Автор книги викладає основи вчень так, як йому до вподоби, тобто найбільш цікаві власно для нього філософські думки. Т. Батлер-Боудон зазначає, що мета його праці – «не в тому, щоб розповісти вам, хто «має рацію», а в тому, щоб викласти деякі з відомих ідей і теорій, аби допомогти вам сформуванню власної думки» [1, с. 8], отже й сформуванню більш-менш глибоке уявлення про свій власний життєвий шлях і, можливо, дещо відкорегувати свої плани на майбутнє. Недарма автор нагадує нам тлумачення філософії як «особистого правила життя», що міститься в Оксфордському англійському словнику, а також те, що «філософія – це не прерогатива зарозумілих професорів, вона доволі практична, навряд чи ми могли би без неї функціонувати» [1, с. 9-10]. Захоплює те, що автор прагне поєднати значення філософії як науки та як особистісної справи, що може покращити людське життя, поглибити знання про світ, що може надавати нам способи мислення на хвилюючому особистісному рівні. Коментуючи думки Ж.-П. Сартра про можливість обрання своєї власної долі замість сліпого прийняття правил суспільства, Т. Батлер-Боудон вважає, що французький мислитель «розвинув філософію свободи, яка не залежала від жодного бога і яку вподобало ціле покоління, що прагнуло жити по-своєму» [1, с. 15]. Але від свободи до свавілля – дуже розмита межа, і ми, викладачі філософії, маємо навчити наших студентів певної обережності в балансуванні між нормативністю культури та власним вибором, який часто-густо здійснюється інтуїтивно. Т. Батлер-Боудон приділяє увагу поглядам насамперед тих сучасних філософів, в яких акцентовано практичну спрямованість, зокрема його цікавить утилітаристська концепція Пітера Сінгера, що долає межі академічної філософії. П. Сінгер нагадує, що гарне життя – це «усвідомлення того, що ми можемо

зробити, щоб наш світ став справедливішим місцем для життя» [1, с. 403]. Т. Батлер-Боудон пише, що книга «Життя, яке ви можете врятувати» – це нагадування про те, якою потужною силою може бути філософія в реальному світі [1, с. 403]. Ще одне цікаве звертання автора книги – до праці Нассіма Ніколаса Талеба «Чорний лебідь», в якій наголошується, що «лінійні стосунки – це виняток; ми зосереджуємося на них тільки під час уроків та читання підручників, оскільки вони простіші для розуміння» [1, с. 417]. Можливо нам слід не лякатися варіативності, багатовимірності наших власних тлумачень тих думок, що пропонує нам філософія, не прагнути до надмірної логічної «правильності» викладеного в навчальній літературі теоретичного матеріалу? Можливо слід з більшим розумінням поставитись до «неправильних», з нашої суб'єктивної позиції, інтерпретацій студентами тих чи інших думок великих філософів? Можливо в якості найвищого критерію оцінки з філософської дисципліни ми будемо розглядати здатність мислення, а не знання з підручників. Можливо нам самим слід краще зрозуміти, що наше викладацьке мислення потребує постійного перегляду «штампів» професійної свідомості, наприклад на кшталт того, що діалектика – всезагальний «правильний» метод пізнання? Можливо слід сприйняти й попперівський метод «спроб і помилок», і тоді ми будемо краще позбавлятися від власних одновимірних тверджень? Бажано рекомендувати студентам не тільки класику, а більш популярну філософську літературу, «дитячу», на перший погляд, але живу й важливу для сприйняття молоді аудиторією (наприклад, «Кав'ярня мертвих філософів. Філософське листування для дітей і дорослих». Нора К., Вітторіо Гьосле) [6].

Завершуючи короткий огляд деяких цікавих праць філософського змісту іноземних філософів згадаємо й вдалі спроби вітчизняних авторів акцентувати питання практичної філософії, що натхненні кантівською думкою про практичне як про все те, що можливе завдяки свободі. В цьому плані заслуговують на увагу навчально-методичні праці з етики та етики спілкування В. А. Малахова [4; 5], а також збірка статей І. Добронравової, що присвячена практичній філософії науки [3]. І. Добронравова з синергетичної точки зору досліджує питання багатоваріантності майбутнього та людської свободи і ставить питання: «чи є вільною людиною, яка самоорганізується, в світі, що самоорганізується?» [3, с. 37]. Авторка наголошує на тому, що ситуація людини, яка «знаходиться в нелінійному стані (незадоволена, переживає особисті зміни і т. ін.) для маніпуляторів значно сприятливіша, ніж ситуація людини, застиглої в певному стані» [3, с. 39]. Отже, людині потрібні сучасні знання про сутність процесів самооргані-

зації в природі та суспільстві, що мають допомогти досягти певного рівня свободи, а також у цілому дозволити людству вижити.

Висновки. Ознайомлення зі змістом цікавих для викладання філософії джерел дозволяє зробити деякі висновки та надати рекомендації щодо навчальних програм, навчально-методичного забезпечення та самого освітнього процесу. Насамперед слід пам'ятати, що «можливості та здатності держави переоцінюють, якщо гадають, що вона може претендувати на монополію стосовно інноваційних педагогічних або, й узагалі, наукових ідей. Навряд чи можна і вимагати більше інтелектуального плюралізму та, водночас, надавати монополію державі на освіту» [6, с. 236]. Автономія університетів означає надання більших можливостей для особистісного бачення викладачем філософії мети навчання та засобів її досягнення. Як же зберегти у студентів те, що В. Гьосле називає «власне дітям піднесення душі»? Звісно, кожен викладач має право визначати це сам. Але, без сумніву, навчальний процес має відбуватися в діалогічній формі, без однозначної акцентуації «правильних» висновків з кожної теми. Ясність і чіткість думки важлива, але не завжди є головним критерієм істини, вона може бути ознакою вельми хибних теоретичних побудов і практичних рекомендацій. Вважаємо за доцільне при написанні підручника/посібника з філософії поєднувати виклад навчального матеріалу з більш розгорнутими темами практичного спрямування (можливо без строгої хронології), з фрагментами першоджерел та проблемними питаннями до них. Без живого філософського слова в підручниках ніякі наші викладацькі коментарі та пояснення не зіграють належної ролі у філософському навчанні, не зможуть заохотити студентів читати філософські праці за власним вибором. Дуже важливо, щоб здобувачі вищої освіти зрозуміли, що філософія має допомогти їм у власному професійному становленні та навіть стати особистим правилом життя. Студент має обирати та наближати до свого світорозуміння не всі наявні концепції та ідеї, з якими він ознайомлюється в процесі філософського навчання, а саме ті, які відповідають його професійним амбіціям, ті, що здатні спонукати його до самовдосконалення – чуттєвого, мисленевого та його практичних реалізацій. Суттєвою допомогою з нашої сторони може стати збільшення запитів до вітчизняних видавництв щодо друку українською мовою як оригінальних праць філософів минулого й сьогодення, так і сучасної філософської навчальної літератури на кшталт тої, до якої ми звернулися в даній статті. Необхідно також спонукати студентство до активного вивчення іноземних мов, що надасть можливості самостійно знайомитися з творами, які видані мовою оригіналу.

Нам треба позбавлятися від розповсюдженого в суспільній думці міфу, що сьогодні, в наш прагматичний і кризовий час, у вельми складних життєвих умовах та загрозливих викликах планетарного масштабу, філософія перестає бути впливовою сферою духовної культури людства. Філософія не вмирає, і наша задача – впевнити в цьому і своїх студентів, і своїх колег – нефілософів та й самих себе. Головне – завжди пам'ятати великого Аристотеля, який вважав, що подив спонукає людину філософствувати.

Література

1. Батлер-Боудон Т. 50 видатних творів. Філософія. Київ : Вид. група КМ – БУКС, 2019. 456 с.
2. Вступ до філософії : Історико-філософська пропедевтика : Підручник / За ред. Г. І. Волинки. Київ : Вища школа, 1999. 624 с.
3. Добронравова І. Практична філософія науки : зб. наук. праць. Суми : Університетська книга, 2017. 352 с.
4. Малахов В. А. Етика : курс лекцій. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 214 с.
5. Малахов В. А. Етика спілкування. Київ : Либідь, 2006. 400 с.
6. Нора К., Гьосле В. Кав'ярня мертвих філософів. Філософське листування для дітей і дорослих. Київ : «Новий Акрополь», 2019. 256 с.
7. Поліщук І. Є. Про стан філософсько-методологічної та загальнонаукової підготовки бакалаврів та магістрів (на прикладі Херсонського державного університету). *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. 2020. Вип. 90. С. 42-47.
8. Поліщук І. Є., Галіченко М. В. Філософія для нефілософів (до питання філософсько-методологічної підготовки бакалаврів, магістрів та докторів філософії (PhD) в сучасному українському університеті). *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. 2018. Вип. 85. С. 144-149.
9. Поліщук І. Є., Галіченко М. В. Філософія та методологія науки у контексті сучасної університетської освіти. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2021. № 4. С. 146-152.
10. Рассел Б. Історія західної філософії. Київ : Основи, 1995. 759 с.
11. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Вид. друге. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 536 с.
12. Швейцер А. Культура і етика. *Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського*. Київ : Знання, 2009. С. 609-621.
13. Шинкарук В. Світогляд і філософія. *Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського*. Київ : Знання, 2009. С. 163-173.

Анотація

Галіченко М. В., Поліщук І. Є. Практичні аспекти філософських вчень минулого та сьогодення. – Стаття. У статті містяться практичні рекомендації щодо покращення стану викладання філософії для студентів нефілософських напрямів освіти в університетах

України. Автори переконані, що для студентів, які не навчаються на філософських факультетах, має бути запроваджений курс практичної філософії. Цей курс не повинен бути зведений лише до етики. Він має навчити студентів досить впевнено почуватися в поліваріантному просторі сучасної постнекласичної науки, де гіпотези мають явну перевагу над виваженими теоріями, де критерій істини має й конвенційне тлумачення. Курс філософії має бути суттєво переорієнтований на мисленнєву складову, на певне вільнодумство, яке неодмінно буде ставати передумовою свободи особистості як підґрунтя всіх дій, вчинків, комунікацій.

Автономія університетів означає надання більших можливостей для особистісного бачення викладачем філософії мети навчання та засобів її досягнення. Автори переконані, що навчальний процес має відбуватися в діалогічній формі, без однозначної акцентуації «правильних» висновків з кожної теми. Підручник/посібник з філософії обов'язково має поєднувати виклад навчального матеріалу з більш розгорнутими темами практичного спрямування, з фрагментами першоджерел та проблемними питаннями до них. Дуже важливо, щоб здобувачі вищої освіти зрозуміли, що філософія має допомогти їм у власному професійному становленні та навіть стати особистим правилом життя. Студент має обирати та наближати до свого світорозуміння не всі наявні концепції та ідеї, з якими він ознайомлюється в процесі філософського навчання, а саме ті, які відповідають його професійним амбіціям, ті, що здатні спонукати його до самовдосконалення – чуттєвого, мисленнєвого та його практичних реалізацій. Варто спонукати студентів до знайомства з філософськими творами, які видані мовою оригіналу.

У статті наголошується, що філософія дозволяє людині впевнено почувати себе у вельми складних життєвих умовах та загрозливих викликах планетарного масштабу. Філософія не вмирає, і наша задача – впевнити в цьому і своїх студентів, і своїх колег – нефілософів.

Ключові слова: етика, істина, освіта, синергетика, свобода, філософія.

Summary

Halichenko M., Polishchuk I. Practical aspects of philosophical doctrines of the past and present. – Article.

The article contains practical recommendations for improving the teaching of philosophy to students of non-philosophical fields of study at Ukrainian universities. The authors are convinced that a course in practical philosophy should be introduced for students who do not study at philosophy faculties. This course should not be reduced to ethics alone. It should teach students to feel confident enough in the multivariate space of modern post-nonclassical science, where hypotheses have a clear advantage over balanced theories, where the criterion of truth also has a conventional interpretation. The philosophy course should be significantly reoriented to the thinking component, to a certain freedom of thought, which will certainly become a prerequisite for individual freedom as the basis for all actions, deeds, and communications.

The autonomy of universities means providing more opportunities for a philosophy teacher to have a personal vision of the goal of education and the means of achieving it. The authors are convinced that the educational process should take place in a dialogic form without unambiguously emphasizing the "correct" conclusions on each topic. A philosophy textbook must combine the presentation of educational material with more detailed topics of practical orientation, with fragments of primary sources and problematic questions related to them. It is very important for degree-seeking students to understand that philosophy will help them in their professional development and even become a personal rule of life. Students should not bring all the existing concepts and

ideas that they learn in the process of philosophical study closer to their worldview, but only those that correspond to their professional ambitions, those that can encourage them to self-improvement—sensual and mental, as well as its practical realization. Students should be encouraged to familiarize themselves with philosophical works published in the original language.

The article emphasizes that philosophy allows a person to feel confident in very difficult living conditions and threatening challenges of a global scale. Philosophy is not dying, and our task is to convince our students and non-philosopher colleagues of this.

Key words: ethics, truth, education, synergy, freedom, philosophy.